

ARCHEOLOGICKÉ LOKALITY Z DOBY HRADIŠTNÍ V ZÁZEMÍ HRADISKA POHANSKO U BŘECLAVI

Vývoj sídlištní struktury, prostorové a funkční vztahy, můžeme sledovat rámcově od 1. poloviny 6. století, kdy jižní Moravu osídlili Slované. V předkládaném příspěvku se však omezujeme pouze na informativní přehled lokalit v rámci nynějšího okresu Břeclav, bez podrobnějších závěrů a u vědomí toho, že daná oblast netvoří přirozený sídelní celek, ani kdybychom přihlédlí k vývoji na nynějším Záhoří a Moravském poli. Dané informace také odrážejí současný stav našeho vědění, jenž jistě bude dalšími výzkumy doplněn a pozměněn.

Stranou ponecháváme vlastní katastrální území města Břeclavi včetně Staré Břeclavi, Poštorné, Charvátské Nové Vsi a Ladné, neboť je v současné době zpracovávána důkladná archeologická topografie předmětného území. V rámci jednotlivých katastrálních území nejsou rovněž zmiňovány lokality s pravěkým osídlením, na nichž nebyly zaznamenány hradištní, popřípadě raně středověké nálezy. Podrobné přehledy archeologické topografie katastrálních území jednotlivých obcí okresu Břeclav jsou každoročně publikovány ve sborníku Jižní Morava (např. ČÍZMÁŘ 1992; KLANICOVÁ 1995; 1996; 1997; 1998; KLANICOVÁ – PEŠKA – VITULA 1994; KLANICOVÁ – ŠVECOVÁ 1999; KUNDERA – MĚŘÍNSKÝ 1998). Vedle stručné charakteristiky vývoje osídlení daného katastru je zde podán příslušný popis polohy, informativní výčet nálezů, archeologických aktivit a základní literatura.

Z časně slovanského a starohradištního období známe v současnosti na celém Břeclavsku osmnáct lokalit, z čehož je 14 sídlišť. Všechna známá pohřebiště leží v dosahu hradiska Pohanska, v jehož okolí se nachází i sedm sídlišť (pohřebiště: Pohansko u Břeclavi, Stará Břeclav, Břeclav – les Trnava, Přítluky; sídliště: Pohansko, Ladná, Poštorná, Podivín, Pohansko u Nejdku, Přítluky, Zaječí a nově byla objevena lokalita v poloze Líbivá na katastru Břeclavi, v části Charvátská Nová Ves). Další koncentrace soudobých lokalit se projevuje v okolí Pálavy na katastrech obcí Dolní Věstonice, Milovice, Mušov, Pavlov, Pouzdřany, Příbice a Strachotín).

Asi 5 km severně od hradiska Pohansko, kde bylo zkoumáno žárové pohřebiště s 55 hroby, se nachází na levém břehu Dyje v okolí pískovny v trati Přední čtvrtky ve Staré Břeclavi žárové pohřebiště se 34 zachráněnými hroby (PODBORSKÝ 1961, 61–82). Popel byl uložen z velké části do nezdobených v ruce robených nádob. Jihovýchodně asi 6 km od Pohanska prozkoumal v lese Trnava J. Poulík v roce 1947 celkem 16 žárových hrobů, rozložených nepravidelně ve značných vzdálenostech od sebe (POULÍK 1948–1950, 33–35). Největší žárové pohřebiště bylo objeveno v trati Obecní pastviny u Přítluk. V početné keramické kolekci se vyskytují i tvary značně archaické. Počátky pohřbívání jsou datovány k polovině 6. století (POULÍK 1985, 11–12). U žárových pohřebišť je obtížné přesně určit jejich časový rozsah. Na základě keramiky jsou datovány rámcově od 6. do 8. stol., přičemž mladší horizont představují žárové hroby v mohylách, které ovšem nejsou všude doložitelné.

Severozápadně ve vzdálenosti 2,5 km od hradiska Pohansko se rozkládá na pravém břehu mezi dyjskými rameny na písečné duně sídliště v poloze „Štoglova jáma“ u Poštorné, zkoumané v roce 1952 B. Novotným. Další materiál byl získán povrchovým sběrem v polovině sedmdesátých let (MĚŘÍNSKÝ 1993). Část nálezů patří do II. horizontu se smíšenou, tj. nezdobenou lepenou a zdobenou obtáčenou keramikou, jehož počátek datuje B. Dostál do 2. poloviny 6. a konec do počátku 2. poloviny 7. století. Největší procento materiálu z lokality Štoglova jáma je ale datováno do 8. století. Asi 4 km severně od Štoglovy jámy byla v roce 1995 objevena nová lokalita na břeclovském katastru v poloze Líbivá. Nebyla sice prozkoumána celá, ale 32 objektů je datováno do časně slovanského období. Bez bližších náleзовých okolností uvádí J. Poulik sídliště dané periody na katastru obce Ladná na levém břehu Dyje asi 4 km severně od Břeclavi (JELÍNKOVÁ, 1985, 468), další doklady máme z 3 km vzdáleného Podivína z polohy Glížova štěpnice (NOVOTNÝ 1958).

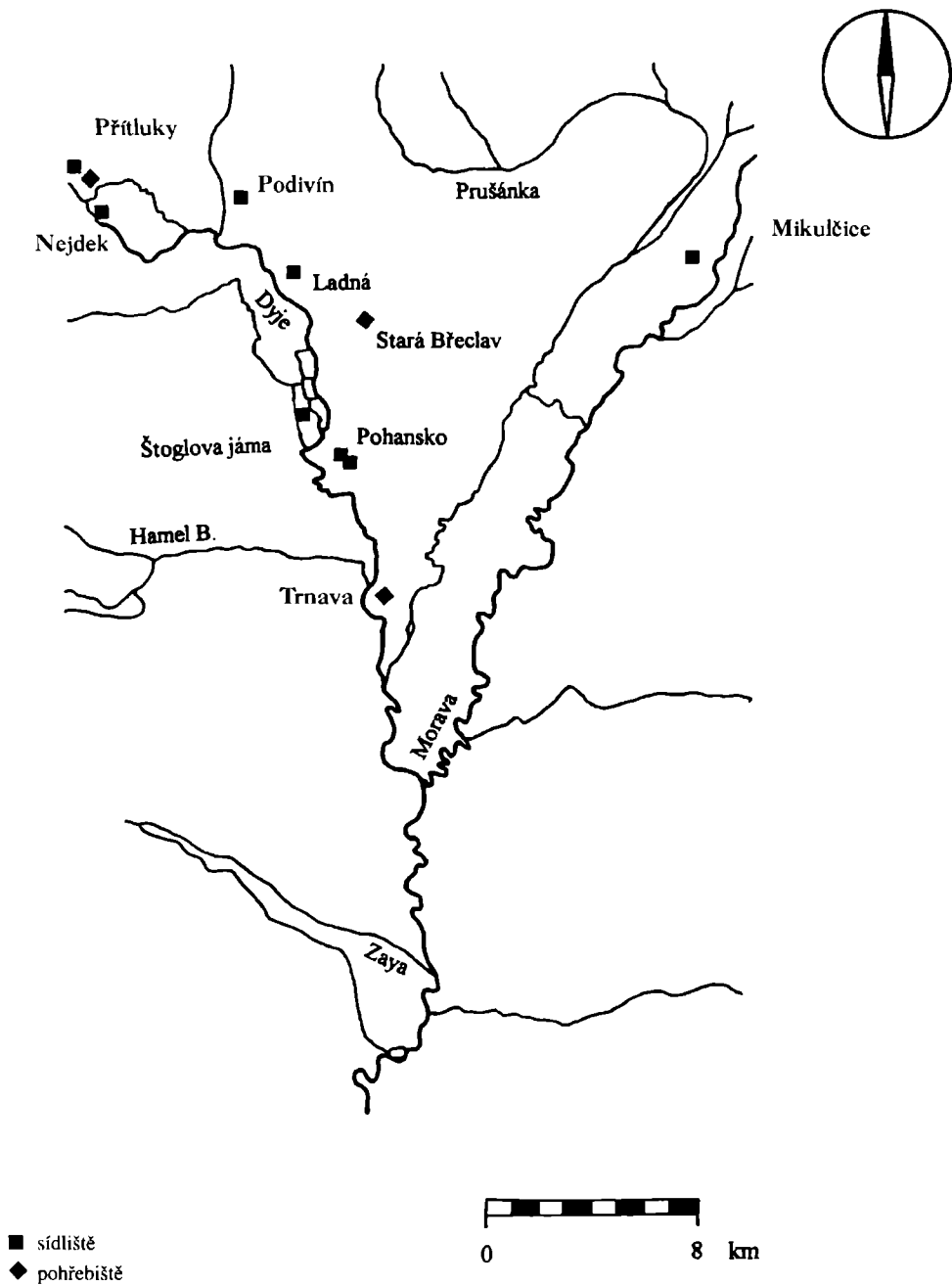
Asi 500 metrů západně od přítlucké nekropole se nacházelo sídliště (KOSTELNÍKOVÁ 1970, 39), kde bylo prozkoumáno 7 polozemnic a dalších 10 sídlištních objektů, které jsou částečně souběžné s pohřebištěm. Vývoj osady pokračoval rovněž ve starohradištním a posléze i mladohradištním období. Zhruba 1,5 km jihovýchodně odtud bylo na pravém břehu Dyje zbudováno velkomoravské hradiště Pohansko u Nejdku. V severozápadní části opevněné plochy byla prozkoumána polozemnice a čtyři zahlobené objekty datované na základě keramiky do 6. až počátku 7. století (NOVOTNÝ 1960).

Osady časně slovanského a starohradištního období zakládáné na březích velkých řek a mezi jejich rameny byly poměrně malé. Počet obydlí zpravidla nepřekračoval číslo deset, přičemž zde mohlo žít 20 až 50 pokrevně spřízněných lidí hospodařících na společné půdě. Na základě dnešních znalostí byl pravý břeh Dyje osídlen jen v úzkém pásu, zatímco na levém pronikají lokality severněji proti proudu přítoku Dyje. Celkový nepoměr v počtu registrovaných pohřebišť vzhledem k sídlištím je dán tím, že hroby jsou poměrně mělce zahlobené a mohly být poníčený orbou. Avšak právě poloha pohřebišť představuje podle Z. Měřinského určující faktor pro poznání struktury počátků slovanského osídlení (MĚŘÍNSKÝ 1980, 193). V dané oblasti byla od sebe vzdálena 5 až 7 km a příslušné osady se od nich nacházely ve vzdálenosti od 400 do 700 metrů, resp. 1 000 metrů.

Uvádí se, že v časně slovanském období žilo na dnešním Břeclavsku zhruba 1 400 obyvatel, což je hustota 5,4 obyvk./km² (UNGER 1991, 97). Jestliže se počítá s hospodářským zázemím sídliště na ploše kolem 180 hektarů, pak by tzv. kulturní step zasahovala zhruba kilometr od břehů řek, lidé však jistě pronikali i do větší vzdálenosti, např. pro dřevo do lesů.

V oblastech s největší koncentrací časně slovanského a starohradištního osídlení vznikají v průběhu následujícího vývoje hradiska. Z velkomoravského období známe na Břeclavsku přes 60 lokalit, z toho se téměř jedna třetina nachází dle současného stavu výzkumu v okruhu do 15 km od hradiska Pohansko u Břeclavi.

Kromě hradiska Pohansko existoval v době velkomoravské sídelní areál také v místech Staré Břeclavi, kde lze hypoteticky uvažovat o kontinuálním vývoji od žárového pohřebiště přes velkomoravské až po pohřbívání v mladohradištním období. Příslušná osada se mohla nacházet v poloze na Kopci u hřbitova, kde byl objeven depot sedmi železných srpů (DOSTÁL 1968, 27–29). Zhruba 2 km od Pohanska bylo před podnikem FOSFA prozkoumáno v roce 1988 šest hrobů včetně tří polozemnic, odpadní jámy a 250 cm hluboké zásobnice. Osada asi představuje strategický bod předsunuté obranné linie hradiska, existenčně samostatný, ale funkčně na něm závislý (KAVÁNOVÁ – VITULA 1990, 351). Ze zemědělských osad v širším zázemí hradiska Pohansko, které s ním zřejmě korespondovaly a tvořily snad jeho vyživovací základnu, nutno jmenovat novou lokalitu v poloze Líbivá na katastru Břeclavi (ústní informace J. Macháčka).



Obr. 1 Předvelkomoravské osídlení v zázemí hradiska na Pohansku u Břeclavi.

Rozsáhlý sídelní areál nad soutokem Moravy s Dyjí dotvářejí další lokality. Zhruba 3 km východně od Pohanska bylo v trati Padělky u Lanžhota prozkoumáno 9 velkomoravských kostrových hrobů; další mohly být zničeny těžbou písku. S tímto pohřebištěm mohou souviset nepříliš průkazné doklady sídlištních aktivit, které uvádí Štefan Janšák na základě povrchových průzkumů tzv. hrudů Horní Štěpnice a Křenová (JANŠÁK 1931). Velkomoravské pohřebiště se zřejmě nacházelo rovněž na exponované pravobřežní severojižní terase řeky Moravy v trati Podsedky, kde byl v roce 1985 prozkoumán kostrový hrob ležící na dně horákovského objektu. Je zajímavé, že po zániku Velkomoravské říše až do 13. století existovalo na dnešním lanžhotském katastru několik osad (poloha Podsedky, Za hájky u Kazůbkova mostku) a řadové pohřebiště v trati Na stráži (KLANICOVÁ 2000).

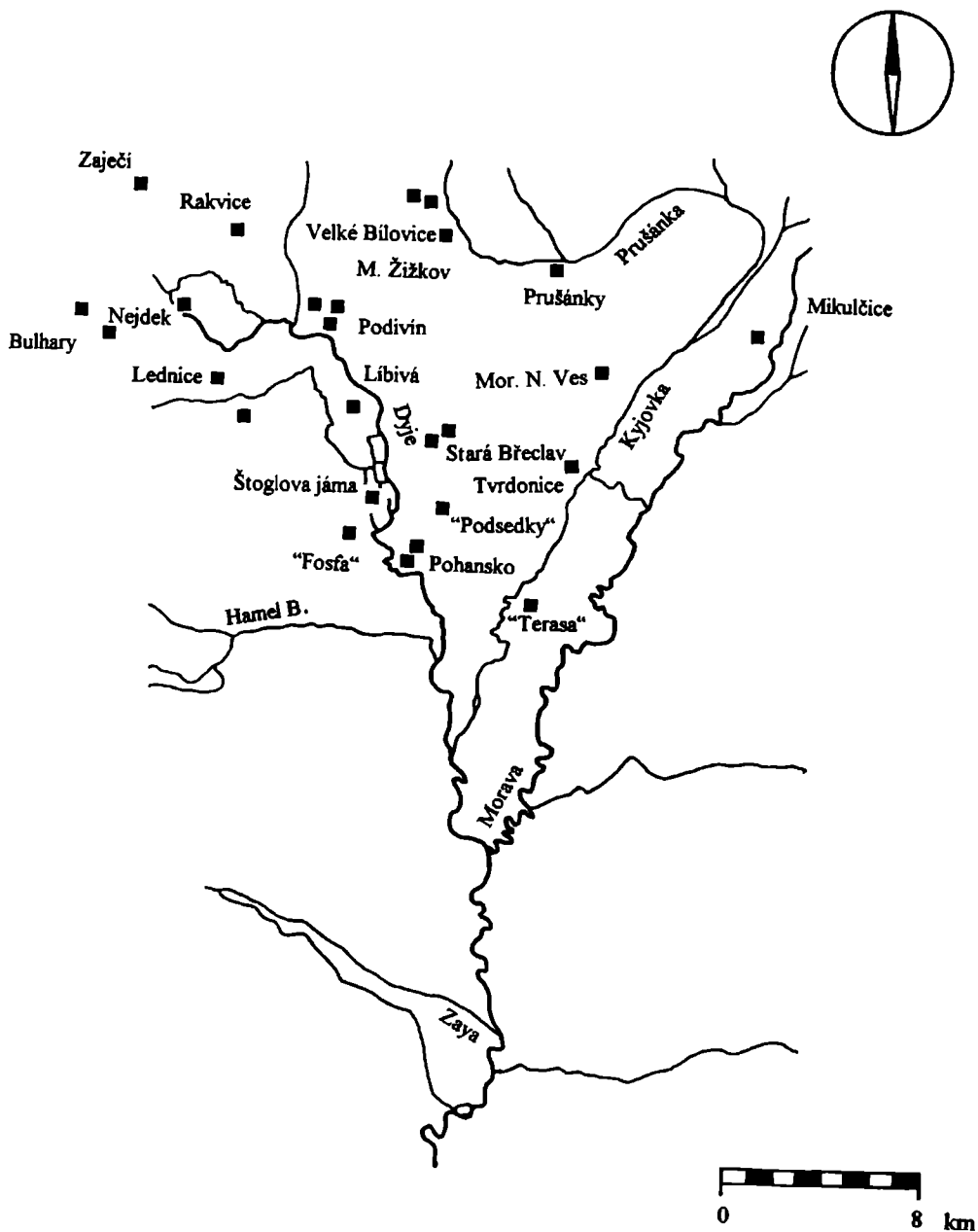
Severně od Lanžhota v Tvrdonicích, asi 4 km vzdálených, byla v roce 1954 při kopání sklepa v hl. 220 cm objevena kostra. Podařilo se zachránit pouze 5 kusů korálků oválného tvaru z modrého skla o průměru 8 až 13 mm. Sídlíště odtud neznáme, zato z blízkých Kostic uvádí bez bližších náleзовých okolností Š. Janšák zlomky slovanské keramiky, svědčící o sídlišti na svazích k řece Moravě (JANŠÁK 1931).

Devět hrobů prozkoumal J. Poulik v roce 1946 v 10 km severně od Pohanska vzdáleném Moravském Žižkově (DOSTÁL 1966, 148–149). V blízkosti se snad nacházelo i sídlíště potvrzené pouze povrchovým sběrem v roce 1947. Čtyři kilometry západně odtud leží obec Velké Bílovice (MĚŘÍNSKÝ 1996, 42–68). V letech 1975–76 bylo zkoumáno v trati Úlehle (na pravém břehu bezejmenného potoka), venkovské velkomoravské pohřebiště. Na ploše téměř 3 500 m² bylo zachráněno 72 hrobů a dalších asi 30 hrobů mohlo být zničeno zemními pracemi. Asi 150 až 300 metrů SV od pohřebiště stávala příslušná osada. Z ní se podařilo zachytit jen několik zahloubených objektů včetně pece s předpecní jámou. Na katastru Velkých Bílovic bylo v roce 1976 nově zjištěno pohřebiště v trati Od Čejkovska na pravém břehu říčky Prušánky (MĚŘÍNSKÝ 1996, 68).

Nejisté jsou názky pohřebiště v Podivíně 4 km jihozápadně od Velkých Bílovic v trati Habánice. Jižně od městečka při severním okraji lesa Šance na mírně vyvýšenině v inundaci bylo povrchovým sběrem v roce 1986 ověřeno středohradištní osídlení (HORTVÍK – UNGER 1990, 290–291). Sídlíště datované na základě rozboru keramiky do 1. pol. 9. století, přičemž J. Unger připouští i datování časnější, se nachází zhruba 5 km vzdušnou čarou od hradiska Pohansko u Nejdku. Severozápadně na protilehlém břehu Trkmanky bylo v poloze Nikidorf ověřeno osídlení z doby laténské, střední a mladší doby hradištní. V historickém jádru obce pod farním kostelem byly v roce 1934 porušeny hroby, z nichž pocházejí menší i větší bronzové esovitě záušnice (ŠIKULOVÁ 1958, 156).

Dále proti proudu Dyje lze na katastru Lednice předpokládat určitou koncentraci lokalit na západním okraji intravilánu. V roce 1978 bylo zachyceno na okraji pravobřežní terasy nové sídlíště a nedaleko odtud se v rýze plynovodní přípojky rýsovaly hrobové zášpy. V roce 1984 byl jeden hrob prozkoumán celý, další čtyři byly značně porušeny. Způsob uložení a orientace umožňují pravděpodobně souběžné datování se zmíněnými objekty (KLANICOVÁ 1996). Tři kilometry vzdušnou čarou severozápadně leží na rozlehlém ostrově obtékaném Dyjí hradisko Pohansko u Nejdku. Má oválný tvar o ploše 6,4 ha a dvě předhradí, celková rozloha činila zhruba 24 ha. Fortifikace skořepinové konstrukce s kamennou plentou dosahovala šířky 4 m a výšky asi 3,5 metrů. Pod základnou kumulace kamenů byly nalezeny dva střepy vyspělé středohradištní keramiky (PROCHÁZKA 1989).

Dva kilometry jihozápadně od Pohanska u Nejdku bylo v letech 1989–90, již na katastru Bulhar (lokality Gajdošova cihelna), objeveno a prozkoumáno 57 kostrových hrobů ze střední doby hradištní. Celkový počet hrobů není znám. Z Bulhar je datována do doby středohradištní řada náleзовých souborů získaných však hlavně sběrem nebo menšími záchrannými



Obr. 2 Velkomoravské osídlení v zázemí hradiska na Pohansku u Břeclavi.

mi akcemi, například ze Syslího kopce, což je výrazné návrší dříve obtékané drobnými vodotečemi, nebo z polykulturní šterkovny v trati Na pískách (KLANICOVÁ – PEŠKA – VITULA 1994).

J. UNGER (1991, 98–99) uvažuje, že v době velkomoravské žilo na území dnešního okresu, tj. na ploše 1 200 km², přibližně 4 600–5 000 obyvatel, což je hustota 9,2 až 10,0 osob na km². Proti předcházející době se osídlené území zdvojnásobilo. V tomto období, kdy již byly plně zalidněny areály podél velkých řek, byly často vyhledávaným místem písečné vyvýšeniny mezi rameny Moravy a Dyje i říční terasy. Přírůstek obyvatel byl kompenzován zabíráním dalších území podél drobných vodotečí, místy nad inundací nebo sprašovými svahy.

V literatuře publikované nálezy z doby od 6. do 10. století udávají stejné hodnoty usedlostí i obyvatel v nich, ani vlastní obydlí nedoznávalo v průběhu vývoje výraznějších změn. Složitější stavební technika a větší rozměry obytných staveb jsou vázány na aspekty sociální. Kromě běžných vesnic zemědělských občin bylo ve zdejším prostoru rozpoznáno také sídliště vojenské hotovosti či části družiny na předhradí Pohanska včetně služebních osad. Na Břeclavsku se nacházejí dva dvorce a tři mohutná opevněná hradiště – Pohansko u Břeclavi, Petrova louka u Strachotína a Pohansko u Nejduku, která určovala ze správného a zčásti i hospodářského hlediska sídlištní strukturu Velké Moravy.

LITERATURA

- ČIŽMĚŘ, M. 1992: Archeologické lokality na katastru obce Přitluky (okres Břeclav), JM, 28, sv. 31, 157–161.
- DOSTÁL, B. 1966: Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě. Praha.
- 1968: K prehistorii a protohistorii Břeclavi. In: Břeclav dějiny města, 9–44. Břeclav.
- HORTVÍK, V. – UNGER, J. 1990: Nově objevené slovanské sídliště u Podivína, JM 26, sv. 29, 290–291.
- JANŠÁK, Š. 1931: Staré osídlenie Slovenska, Zborník muzeálnej slovenskej spoločnosti 25, 23–25.
- JELÍNKOVÁ, D. 1985: Doplnky k mapě s keramikou pražského typu na Moravě, PA LXXVI, 456–473.
- KAVÁNOVÁ, B. – VITULA, P. 1990: Břeclav-Poštorná, pohřebiště a sídliště střední doby hradištní. In: Pravěk a slovanské osídlení Moravy. Sborník k 80. narozeninám Josefa Poulíka, 327–352. Brno.
- KLANICOVÁ, E. 1995: Archeologické lokality na katastru obce Nejdek, JM 31, sv. 34, 151–161.
- 1996: Archeologické lokality na katastru obce Lednice (okr. Břeclav), JM 32, sv. 35, 243–258.
- 1997: Archeologické lokality na katastru města Podivín, JM 33, sv. 36, 135–148.
- 1998: Archeologické lokality na katastru Rakvic, JM 34, sv. 37, 167–178.
- 2000: Archeologické lokality a nálezy na katastrálním území obcí Týnec, Tvrdonice a Kostice, JM 36, sv. 39, 153–172.
- KLANICOVÁ, E. – PEŠKA, J. – VITULA, P. 1994: Archeologické lokality na katastru obce Bulhary, JM 30, sv. 33, 205–224.
- KLANICOVÁ, E. – ŠVECOVÁ, R. 1999: Archeologické lokality na katastru Lanžhota, JM 35, sv. 38, 162–172.
- KOSTELNÍKOVÁ, M. 1970: Výzkum staroslovanského sídliště v Přitlukách (okr. Břeclav), PV 1968, 39. Brno.
- KUNDERA, L. – MĚŘÍNSKÝ, Z. 1998: Archeologické lokality na katastru obce Velké Bílovice (okres Břeclav), JM 34, sv. 37, 149–165.
- MĚŘÍNSKÝ, Z. 1980: Slovanské osídlení 6.–10. století na dolní Dyji a Moravě. In: Slované 6.–10. století. Sborník referátů ze symposia Břeclav-Pohansko 1978, 191–209. Brno.
- 1993: Slovanské sídliště u Poštorné (okr. Břeclav) a struktura časné slovanského a předvelkomoravského osídlení na soutoku Moravy a Dyje, JM 29, sv. 32, 7–30.
- 1996: Od pravěku do 13. století. In: Velké Bílovice, dějiny jihomoravské obce, 29–82. Brno – Velké Bílovice.

- NOVOTNÝ, B. 1958: Výzkum v Podivíně a okolí, okr. Břeclav, PV 1957, 80–83. Brno.
- 1960: Sídlní objekty s keramikou pražského typu z okolí přítluckého mohylníku, Sborník AÚ ČSAV v Brně I, 71–79. Brno.
- PODBORSKÝ, V. 1961: Staroslovanské žárové pohřebiště ve Staré Břeclavi, SPFFBU E 6, 61–82.
- POULÍK, J. 1948–1950: Jižní Morava – země dávných Slovanů. Brno.
- 1985: Svědeckví výzkumů a pramenů archeologických o Velké Moravě. In: Velká Morava a počátky československé státnosti, 9–80. Praha – Bratislava.
- PROCHÁZKA, R. 1989: Zjišťovací průzkum slovanského opevnění na Pohansku u Nejdku (okr. Břeclav), PV 1986, 57–58. Brno.
- ŠIKULOVÁ, V. 1958: Moravská pohřebiště z mladší doby hradištní, Pravěk východní Moravy I, 88–162.
- UNGER, J. 1991: Nástin vývoje životního prostředí na Břeclavsku od 6. do 15. století. In: Mikulovská symposia, XXI. MS. Vývoj životního prostředí v podmínkách jižní Moravy, 95–108. Brno.

Archäologische Lokalitäten aus der Burgwallzeit im Hinterland des Burgwalles Pohansko bei Břeclav

Die bisher bekannten archäologischen Lokalitäten im ausgedehnten Hinterland des Burgwalles Pohansko bei Břeclav, in denen das Vorkommen slawischen Fundguts festgestellt wurde, dokumentieren die Entwicklung der Siedlungsstruktur ca. seit der 1. Hälfte des 6. Jahrhunderts, als Südmähren von den Slawen besiedelt wurde. Von Anfang an läßt sich eine Konzentration der Besiedlung im Raum des Zusammenflusses der March und Thaya im Südosten, bis zum Zusammenfluß der Thaya mit der Schwarza im Nordwesten verfolgen. Später war es zur Ausdehnung des Siedlungsareals durch die Besetzung des Gebietes entlang kleiner Flüsse, vor allem am linken Ufer der Zuflüsse der Donau, gekommen. Bis heute wurden in der gesamten Region Břeclav 18 Lokalitäten, davon 14 Ansiedlungen aus der frühslawischen und altburgwallzeitlichen Zeit, festgestellt. Die Gräberfelder befinden sich meist unweit vom Gräberfeld Pohansko, aus dessen Umgebung auch 7 Ansiedlungen bekannt sind (Gräberfeld: Pohansko bei Břeclav; Stará Břeclav – Lage Přední Čtvrky; Lanžhot – les Trnava; Přítluky – Lage Obecní pastviny; Ansiedlungen: Pohansko bei Břeclav, Ladná – Kataster, Břeclav-Poštorná – Lage Štoglova jáma; Podivín – Lage Glížova Štěpnice; Pohansko bei Nejdek, Přítluky – Lage Obecní pastviny; Zaječí – Lage Štěrkovna.

Aufgrund der bisherigen Erforschung können wir für die großmährische Zeit in der Region Břeclav über 60 Lokalitäten festlegen. Fast ein Drittel befindet sich in einem Umkreis von 15 km vom Gräberfeld Pohansko bei Břeclav (Gräberfelder: Pohansko bei Břeclav, Stará Břeclav – Lage Zvolenec, Přední Čtvrky; Lanžhot – Lage Padělky, Podsedky; Tvrdonice – in der Gemeinde; Hrušky – Lage Nové Padělky, in der Gemeinde; Moravský Žižkov – Lage Záhumenice; Velké Bílovice – Lage Úlehle, Od Čejkovska; Podivín – Lage Habánice; Lednice – Lage Nejdecké roviny; Pohansko u Nejdku – Burgwall; Bulhary – Lage Gajdošova cihelna; Ansiedlungen: Stará Břeclav – Lage Na kopci; Břeclav-Poštorná; Břeclav – Lage Líbivá; Lanžhot – Lage Horní Štěpnice, Křenová; Kostice; Hrušky – Lage Dlouhé odměrky; Podivín – Lage Nikidorf, les Šance; Lednice – Lage Nejdecké roviny; Bulhary – Lage Syslý kopec, Na pískách).

Abbildungen:

Abb. 1. Vogroßmährische Besiedlung im Hinterland des Burgwalles Pohansko bei Břeclav.

Abb. 2. Großmährische Besiedlung im Hinterland des Burgwalles Pohansko bei Břeclav.

